

ISTORIZMO KRITIKA BE MORALĖS

Alvydas Jokubaitis

Vilniaus universiteto
Politikos teorijos katedra
Vokiečių g. 10, LT-01130 Vilnius
El. paštas: alvydas.jokubaitis@tspmi.vu.lt

Linas Jokubaitis

Lietuvos kultūros tyrimų instituto
Šiuolaikinės filosofijos skyrius
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
El. paštas: linasjokubas@gmail.com

Santrauka. *Straipsnio tikslas – atskleisti Leo Strausso abejingumo moralės filosofijai ištakas. Šio autoriaus 1930–1932 metų darbai rodo moderniosios filosofijos ir istorizmo kritikų suaugimą. Šių dviejų kritikų ryšio analizė leidžia paaiškinti Strausso visai kūrybai būdingo abejingumo moralės filosofijai ištakas. Kritikuodamas istorizmą, jis atsisako moralinių vertinimų, nes tai nesuderinama su jo filosofijos samprata. Straussas gina nesibaigiančiu tiesos ieškojimu pagrįstą, bet moraliai neįsipareigojusią filosofiją. Jo filosofijos samprata lemia siūlomos istorizmo kritikos vienpusiškumą.*

Pagrindiniai žodžiai: Leo Strauss, istorizmas, filosofijos pažanga, moralės filosofija

Friedrichas Nietzsche savo darbe *Apie istorijos žalą ir naudingumą* įrodinėjo, kad istorijos perteklius kenkia gyvenimui (Nietzsche 1996: 43–109). Jis buvo įsitikinęs, kad per didelis susižavėjimas istorija sukuria netikusį žmogų. Šį žmogaus netikėliškumą apibūdina du veiksniai. Pirma, jis nebenori būti istorijos kūrėjas ir vietoj kūrybos užsiima objektyviu, o tai reiškia pasyviu, istorijos faktų pažinimu. Įsigalėjus istorizmui, žmonės iš istorijos kūrėjų tampa stebėtojais. Antra, istorijos pertekliaus paliestas žmogus nebenori įsipareigoti idėjoms. Jis kalba apie praeities faktus, neturėdamas noro pasakyti ką nors apie naujas galimybes. Šis antrasis Nietzsche'ės istorinio mąstymo įsigalėjimo kritikos as-

pektas tiesiogiai paliečia filosofiją. Ten, kur žmonės tampa negabūs naujoms idėjoms ir užsiima vien istoriniu senų idėjų dėliojimu, tampa negabūs ir filosofijai. Istorijos pertekliaus paliestų filosofų samprotavimai virsta „akademinių senų plepalais“ apie tai, ką pasakė ankstesnių laikų filosofai arba ką dabarties filosofai pasakė apie ankstesnių laikų filosofus. Filosofai pradeda klausti ne apie savo, bet savo tyrinėjimo objektų pažiūras. Jie nebekelia substancialių klausimų, bet tyrinėja kitų darbus ir tyrinėjimus apie tyrinėjimus. Užuo metę iššūkius nusistovėjusiems požiūriams, jie kaip antikvarai pradeda kolekcionuoti senas idėjas. Už jų tekstų ir vėl stovi pasyvus stebėtojas.

Nietzsche'ės samprotavimai apie istorijos žalą ir naudą sulaukė filosofų dėmesio. Prie įdomiausių ir reikšmingiausių priskirtina Leo Strausso reakcija. Šis autorius ne tik paliko daug reikšmingų samprotavimų apie istorijos žalą filosofijai, bet siekdamas pasipriešinti istorizmui sugebėjo sukurti garsią politinės filosofijos ir politikos mokslo polemiką. Niekas nuosekliau už Straussą savo filosofinės minties nėra pagrindęs pasipriešinimo istorizmui idėja. Šio autoriaus filosofinių pozicijų neįmanoma suprasti be dėmesio istorijos arba istorizmo žalos temai. Straussas politinę filosofiją bandė prikelti polemizuodamas su istorizmu. Šio straipsnio tikslas – atkreipti dėmesį į svarbų Strausso polemikos su istorizmu aspektą, išryškėjusį jo 1930–1932 metų darbuose. Prie jaunojo Strausso istorizmo kritikos ištakų stovi bandymas užduoti moralinę prasmę turinčius klausimus, bet kartu atsisakymas ieškoti atsakymo į juos. Ši aplinkybė moralinius istorizmo vertinimus keičia klasikinės ir moderniosios filosofijos skirtumų apmąstymais. Strausso istorizmo kritika neturi moralinio aspekto.

Kaip dabartis trukdo filosofijai?

Polemika su istorizmu yra svarbus Strausso pažiūrų aspektas. 1962 metais parašytame įvade į angliškąjį *Spinozos religijos kritikos* leidimą jis teigia, kad šis 1930 metais Vokietijoje išleistas veikalas buvo pagrįstas „prielaida, kurią sankcionavo galingas prietaras, jog sugrįžimas prie ikimodernios politinės filosofijos neįmanomas“ (Strauss 1965: 31). Strausso teigimu, jo 1932 metais pasirodžiusi Carlo Schmitto veikalo *Politiškumo sąvoka* recenzija žymi filosofinės „orientacijos pakeitimą“ ir išsilaisvinimą iš „galingo prietaro“ (*ibid.*: 31). Norėda-

mi suprasti, ką Straussas turėjo omenyje rašydamas apie „filosofinės orientacijos pakeitimą“ ir išsivadavimą iš istorizmo prietaro, turime išanalizuoti jo nuo 1930 metų Spinozos religijos kritikai skirtą veikalą iki minėtos 1932 metų Schmitto veikalo recenzijos parašytus kelis darbus. Dvejų metų laikotarpis leidžia suprasti vėliau Strausso filosofijos pagrindą tapusios polemikos su istorizmu ištakas.

Strausso nuomone, po Nietzsche'ės modernus Vakarų pasaulio žmogus priverstas pripažinti, kad gyvena pasaulyje, kuriame nebegali pasitikėti tradiciniais autoritetais. Šis tradicijų ir savaime suprantamų autoritetų nykimas sudaro palankias sąlygas pamatinių politinių klausimų svarstymui, tačiau modernus žmogus paradoksaliai nebesugeba kelti pamatinių filosofijos klausimų (Strauss 2013a: 447–448). Pagrindinė pamatinių filosofijos klausimų kėlimo prielaida yra sokratiška nuostata, kad nieko nežinome arba žinome per mažai. Strausso nuomone, modernųjų laikų žmogui būdingas įsitikinimas, kad jis žino labai daug. Pagrindinė kliūtis jo kelyje į filosofiją yra istorinė sąmonė, t. y. nuostata, kad mąstymas priklauso nuo istorinio konteksto. Šis istorinės savimonės dominavimas iš esmės keičia filosofijos vaidmens suvokimą. Pripažinus, kad mąstymas yra nulemtas istorinio ir socialinio konteksto, nelieta prasmės kelti filosofijos klausimų. Nėra prasmės klausti „Kas yra gėris?“ arba „Kas yra teisingumas?“, nes šie klausimai nuo graikų laikų pagrįsti prielaida apie nekintamų dalykų egzistavimą. Laikantis istorizmo principų, filosofija suvokiama kaip savo laiko dvasios išraiška (Strauss 2006a: 132). Atmetus klasikinės filosofijos

tradiciją grindusį įsitikinimą, kad galima rasti nekintamą tiesą, svarbiausias filosofų uždavinys yra dabarties aiškinimas.

Straussas savo filosofinę karjerą pradėjo kritikuodamas dogmatišką įsitikinimą, kad dabarties filosofija yra pranašesnė už ankstesnių laikų filosofijos formas. Moderniesiems filosofams būdingą pažangos siekį jis apibūdino kaip „dabartizmą“. Jo nuomone, filosofai turi kelti amžinus klausimus, nesirūpindami jų aktualumu dabarčiai. Tik įsigalėjus moderniųjų filosofų istorizmui, ima vyrauti nuomonė, kad amžinų klausimų kėlimas yra beprasmiš užsiėmimas. Sokrato klausimus apie dalykų prigimtį pakeičia mintis, kad filosofiniai klausimai būtinai yra orientuoti į dabartį. Istorinės sąmonės dominavimas reiškia, kad įsigali požiūris į tiesą kaip tam tikro konkretaus laikotarpio funkciją. Istorizmas teigia radikalų žmogaus egzistencijos laikiskumą ir neigia bet kokias transistorines nuostatas. Šio požiūrio įsigalėjimas neišvengiamai reiškia *sub specie aeternitatis* perspektyvos atsisakymą. Amžinybė pradedama suvokti kaip filosofų nesubrendimo požymis. Pripažinus, kad nėra nekintamų filosofinių pagrindų, pagrindiniu uždaviniu tampa tarnavimas dabarčiai (Strauss 2013b: 381).

Istorizmo įsigalėjimas reiškia amžinų „referencijos pagrindų“ ir nekintamų „konceptualinių schemų“ pašalinimą (Strauss 2014: 623). Atmetami nekintami atskaitos taškai, leidžiantys įvertinti, kurios dabarties problemos yra svarbios, o kurios – neaktualios. Pašalinus mintį apie „natūralius ir amžinus“ filosofijos principus, jų vietą užima naujausios ir daugiausiai dabarties visuomenės dėmesio sulaukiančios polemikos. Filosofai pradeda vaikytis intelektinių madų ir dirbtinai kuria vis naujas problemas. Dabartizmo įsigalėjimas reiškia

filosofijos prasmės nykimą. Strausso nuomone, iškiliausių praeities laikų filosofų darbų aktualumą formavo jų sugebėjimas iškelti pamatinius, amžinus ir aktualumo neprarandančius klausimus. Nors klasikinės filosofijos istorija yra nesutarimų istorija, tačiau filosofus vienijo įsitikinimas apie nekintamų klausimų egzistavimą. Nesugebėjimą rasti tiesą jie suvokė kaip būtinybę viską pradėti iš naujo, su dar didesniu užsidegimu. Atmetus *sub specie aeternitatis* perspektyvą įsigalėjo požiūris, kad kiekviena epocha turi savo filosofijos tiesą. Strausso nuomone, istorizmo įsigalėjimas reiškia antikos, viduramžių ir ankstyvosios modernybės filosofijos tradiciją grindusio tikėjimo transistorine tiesa atmetimą.

Istorizmas yra pagrindinis veiksnys, nebeleidžiantis kelti pamatinių filosofijos klausimų. Ten, kur dominuoja istorizmas, pasak Strausso, filosofų mąstymą užvaldo mintis apie radikalų žmogaus gyvenimo istoriskumą. Istorija pradedama suvokti kaip galutinis bet kokio filosofinio klausimo pagrindas. Jaunojo Strausso įsitikinimu, klasikiniai filosofai savo ieškojimus visuomet pradėdavo pastanga išsilaisvinti iš galingiausių savo laiko prietarų. Dabar filosofai turi išsivaduoti iš galingiausio modernybės laikų prietaro – dogmatiško istorizmo. Jo žodžiais, „išsilaisvinimas iš istorizmo reikalauja, kad istorinė sąmonė būtų suvokta ne kaip savaime suprantama prielaida, bet kaip *problema*“ (Strauss 2006a: 133). Straussas mano, kad žmogaus mąstymas negali būti suprastas kaip visiškai priklausomas nuo istorinių aplinkybių. Istorizmo kritiką jis susieja su kitų dviejų jo nustatytų reiškinių – dabartizmo ir konspektyvizmo – kritika. Jo nuomone, modernieji filosofai nepagrįstai dėmesį sutelkia į dabartį. Konspektyvizmo terminas apibūdina filosofų nusigręžimą

nuo savarankiško filosofavimo, kurį pakeičia svetimų pažiūrų referavimas ir tikėjimas dabarties pranašumu.

Strausso nuomone, istorizmas pagrįstas dogmatišku įsitikinimu apie neabejotiną dabarties filosofijos pranašumą prieš ankstesnių laikų filosofiją. Istorizmas neatsiejamas nuo minties, kad modernių laikų žmonės žino gerokai daugiau negu ankstesnių laikų filosofai. Dabartis suvokiama kaip būtinai pažangesnė už praeitį. Pasak Strausso, tai visiškai nepagrįstas filosofinis įsitikinimas (Strauss 2013a: 452). Jo nuomone, modernieji filosofai turėtų būti daug kuklesni teigdami savo pranašumą. Jie turi pripažinti, kad jų filosofinė pozicija negali būti suvokiama kaip absoliučiai teisinga, nes ji taip pat yra tik tam tikros epochos kūrinys. Kadangi istorizmas įsigali tik tam tikru laiku, nėra pagrindo manyti, kad jo taip pat nepakeis koks nors naujas pasaulėvaizdis. Nuoseklus istoristas turi būti kuklesnis ir pripažinti savo minties priklausomybę nuo istorinio konteksto.

Anot Strausso, istoristas turi pripažinti, kad, nepaisant daugybės filosofų pastangų surasti tiesą, jiems nepavyko rasti galutinio sutarimo (Strauss 2006a: 132). Visiškai „*imanoma*, kad tiesa arba teisingas kelias link tiesos buvo atrastas žmonijos praeityje ir istorijos tėkmėje buvo tik pamirštas“ (*ibid.*: 125). Tai reiškia, kad istorizmo kritika kartu yra moderniosios pažangos idėjos kritika. Vaduodamasis iš istorizmo, jaunas Straussas įrodinėjo, kad modernių filosofų tikėjimas dabarties pažanga užkerta kelią pamatiniams filosofijos klausimams kelti. Istorizmo šalininkai tiki įrodę neginčijamą filosofinio mąstymo priklausomybę nuo istorinio konteksto, tačiau taip manydami jie sako daugiau, negu gali įrodyti. Strausso nuomone, modernioji filosofija neatskiria-

ma nuo tikėjimo pažanga (Strauss 2008: 406). Modernieji filosofai mano, kad jie savaime yra geriausi, nes dabarties pažinimas yra padaręs didžiausią pažangą. Tačiau šis tikėjimas paskatina užmiršti pamatinius filosofijos klausimus. Kiekviena nauja modernybės filosofų karta reaguoja į ankstesnės filosofų kartos pažiūras, kurios *a priori* suvokiamos kaip kažkas žemesnio, atgyvenusio ir pranokto (Strauss 2006a: 124).

Modernių filosofų abejingumą fundamentaliesiems savo prielaidų pagrįstumo klausimams jaunas Straussas aiškina remdamasis Platono olos alegorija. Platono *Valstybėje* pateiktą olos alegoriją jis interpretuoja kaip rodančią natūralius bet kokio filosofavimo sunkumus. Jo nuomone, modernieji filosofai nepriartėjo arčiau tiesos negu Platono olos kaliniai, bet tik Platono oloje išsikasė dar vieną – modernių prietarų – olą* (Strauss 2013a: 462; 2013b: 455–456; 2013c: 439). Dabarties filosofai turi įdėti daug pastangų, kad pasiektų pirminę Platono „natūralaus nežinojimo“ olą. Jie susiduria su nauju, ankstesnių laikų filosofams nepažįstamu uždaviniu – išsivaduoti iš savo pranašumu tikinčios moderniosios filosofijos prietarų. Nepagrįstas modernių filosofų tikėjimas pažanga yra filosofiją naikinantis veiksnys. Filosofas būtinai turi kelti pirmąpradžius klausimus. Strausso nuomone, modernių filosofų tikėjimas savo savaiminiu pranašumu neleidžia jiems susiliesti su fundamentaliais klausimais. Filosofiją pakeičia nesibaigiantis istorijos konspektų rašymas.

---

* Antrosios olos alegoriją Straussas plačiausiai išskleidžia veikalo *Persecution and the Art of Writing* skyriuje „How to Study Spinoza's Theologico-Political Treatise“, žr. p. 154–157.

Kodėl istorizmas žlugdo filosofiją?

Strausso mintis apie istorizmo reikšmę moderniajai filosofijai paradoksaliai susijusi su istorizmo kritika. Atmesdamas istorizmo paliestą filosofiją, Straussas nori sugrįžti prie jo nepažįstančios klasikinės filosofijos (Strauss 2006a: 133–138; 2013d: 375). Tai jis gali padaryti tik vieną filosofijos istorijos epochą supriešindamas su kita. Tai reiškia, kad istorizmą jis gali įveikti tik padedamas istorijos. Heinrichas Meieris taip apibūdina Strausso filosofijos istorijos tyrinėjimų prasmę:

Strausso konfrontacijos su tradicija neapsiriboja modernybės tradicija ir nėra vykdomos kaip istorinis sugrįžimas prie ikimodernybės. Siekiama išsivaduoti iš dabarties „tikrybių“ horizonto ir tradicinių, savaime suprantamais atrodančių dalykų į atvirą skepsį tikrąja šio žodžio prasme (Meier 2006: 61–62).

Straussas trokšta naujos filosofijos istorijos epochos, peržengiančios modernųjį istorizmą, ir šiuo požiūriu priklauso nuo istorizmo prielaidos apie vienos filosofijos istorijos epochos pranašumą prieš kitą epochą. Jis siekia sugrįžti į jo nuomone, pranašesnio klasikinio filosofavimo laikus. Tai paradoksalus sumanymas. Netikėdamas filosofijos pažanga, Straussas nori peržengti šį tikėjimą turinčią istorijos epochą, tačiau šį peržengimą atsisako vadinti pažanga. Norėdamas sugrįžti prie istorizmo nepalietos filosofijos, jis pirmiausia turi įrodyti klasikinės filosofijos pranašumą, bet kartu nesamprotauti apie pažangą. Vadinasi, norėdamas tapti filosofu, jis pirmiausia turi tapti filosofijos istoriku. Istorizmą jis gali įveikti tik istoriniais filosofijos tyrinėjimais. Leo Straussas teigia:

Šiandien mes jau neturime tiesioginio priejimo prie filosofijos, kokia ji buvo anksčiau.

Mūsų filosofijos samprata išvesta iš moderniosios filosofijos, tai yra išvestinė filosofijos forma. Modernioji filosofija neprasideda nuo pradinės filosofijos motyvacijos atgaivinimo, tačiau vadovaujasi filosofijos kaip paveldo idėja. Tai, ką šiandien daro geriausi istorikai, yra tik pastanga paslėpti moderniosios filosofijos kūrėjų padarytą apsileidimo nuodėmę. Šie filosofai bando paveldą paversti gyvąja jėga (Strauss 2006b: 143).

Norėdamas filosofiją išvaduoti iš istorizmo, Straussas priverstas rašyti filosofijos istorijos darbus. Jo filosofijos istorijos tyrinėjimai yra filosofijos dalis. Prie jam svarbios klasikinės filosofijos jis gali grįžti tik per filosofijos istoriją. Istoriniai filosofijos tyrinėjimai šiuo atveju nėra vien tik istoriniai tyrinėjimai. Nietzsche kalbėjo ne tik apie istorijos žalą, bet ir naudą. Straussas kalba tik apie žalą, tačiau nesunku pastebėti, kad jis naudoja istorizmo privalumais. Jis yra istorizmo principais pagrįstos filosofijos kritikas, vieną filosofijos istorijos epochą naudojantis kitos epochos kritikai. Net kai jis nagrinėja antikos ar viduramžių filosofų darbus, tai suvokiama kaip polemika su moderniaisiais filosofais. Istorinis tyrimas suvokiamas kaip būtinas kovos už filosofiją įrankis.

Nėra abejonės, kad Straussas yra vienas iš daugelio klasikų ir moderniųjų filosofinės diskusijos dalyvių. Jis tiki klasikinės filosofijos pranašumu ir šiuo požiūriu nėra išskirtinis autorius. Jo kritika išsiskiria tik tuo, kad jis aiškiai apčiuopia istorizmo silpnybes. Modernieji filosofai nuo Francis Bacono ir Rene Descartes'o laikų sakė norintys sukurti naują filosofiją. Straussas bando įrodyti, kad šis naujos filosofijos ilgesys yra nepagrįstas tikėjimas filosofijos pažanga. Konspektyvizmas, dabartizmas ir istorizmas rodo, kad modernieji filosofai nepagrįstai patikėjo savo pranašumu prieš

ankstesnių filosofijos istorijos epochų mąstytojus. Straussas taip aprašo moderniosios filosofijos trūkumą:

Descartes'as užpuola ir atmeta vėlyvąją scholastiką, Locke'as atmeta Descartes'ą, Berkeley atmeta Locke'ą, Hume'as atmeta Berkeley, Kantas atmeta Hume'ą, Hegelis atmeta Kantą ir taip toliau; Descartes'o nulietai pamatai iš tikrųjų nėra rimtai patikrinami, nes ikimoderniosios filosofijos pamatai, Aristotelio filosofija, kurių tariamas atmetimas yra moderniosios filosofijos pagrindas, niekada nėra adekvačiai diskutuojami (Strauss 2006a: 124).

Modernusis istorizmas yra viena iš filosofinio dogmatizmo formų (Strauss 2006a: 132–133). Savo pažanga tikintis modernieji filosofai išskirtinį statusą suteikia dabarties filosofijai. Tai tampa vienu iš svarbiausių Strausso kritikos objektų. Jo nuomone, filosofinė tiesa negali priklausyti nuo kurio nors iš trijų laiko modusų. Jis iškelia sau tikslą sugrąžinti prie „amžinai dabartinių“ filosofijos klausimų, įrodyti, kad susidūrę su moderniąja filosofija klasikiniai filosofai neturi būti suvokiami kaip atsilikėliai. Ankstesnių laikų filosofijos atsilikimo idėja yra vien nepagrįstas modernybės prietaras. Skirtingai negu modernieji mokslininkai, modernieji filosofai nėra pranašesni vien todėl, kad gyvena vėliau negu jų pirmtakai. Nesibaigiančiu tiesos ieškojimu gyvenantys filosofai negali sureikšminti savo gyvenimo aplinkybių. Strausso įsitikinimu, klasikinė filosofija nėra atgyvenusi filosofijos forma. Bet kuris susidūrimas su klasikine mintimi verčia sutrikti moderniuosius autorius. Klasikinei filosofijai istorinės aplinkybės neturi reikšmės. Šį Strausso pažiūrų aspektą aiškinusio Meierio žodžiais:

Straussas rodo, kad tikrasis filosofijos potencialas gali būti išskleistas per jos istorinių epochų kaitą ir jos nepaisymą. Jis rodo filo-

sofinio dialogo reikšmę anapus visų istorinių kliūčių ir kaip interpretatorius kalbasi su viduramžių, antikos ir moderniaisiais filosofais (Meier 2006: 65).

Strausso nuomone, filosofas turi ieškoti geriausio atsakymo, bet negali sakyti, kad dabartiniai kolegos yra arčiau tiesos negu ankstesnių epochų mąstytojai. Jo tikslas – ginčyti bet kurios epochos žmonių per didelį pasitikėjimą savimi ir savo pažiūromis, sugrąžinti prie pamatinių klausimų. Filosofijos problemos negali būti išspręstos kaip gamtos mokslų problemos. Mokslininkai gyvena tuo, kas yra paskutinis jų bendruomenės pripažintas laimėjimas, be kokio nors dėmesio praeities teorijoms, o praeities filosofijos gali būti pastatytos į vieną gretą šalia naujausių teorijų.

Jaunasis Straussas siekia apginti filosofų sugebėjimą ginčyti visus savaime suprantamais atrodančius įsitikinimus. Tai galima apibūdinti kaip kovą už pirmąją filosofijos naivumą. Net jeigu mintis apie tokio naivumo galimybę yra naivumas, pastarasis niekada neišnyksta iš filosofų akiračio. Filosofijai būtino pirmąjo naivumo negali sunaikinti modernusis tikėjimas mokslo pažanga. Strausso nuomone, istorizmo sureikšminimas yra mokslinio mąstymo poveikio filosofijai rezultatas:

Jeigu žmogiškosios minties istoriją studijuosime mokslo dvasia, tai prieisime išvadą, kad visas žmogaus mąstymas yra arba istoriškai sąlygotas, arba istoriškai determinuotas, arba pastanga išvaduoti savo protą iš prietarų ir istorinių determinacijų yra fantazija (Strauss 2006b: 144).

Straussas atmeta mintį, kad filosofija daro moderniojo gamtos mokslo stiliaus pažangą. Šį požiūrį jis stengiasi įrodyti atskleisdamas klasikinės filosofijos pranašumą prieš moderniąją filosofiją. Klasikiniai

mąstytojai nesiėmė konspektų rašymo ir nekalbėjo apie savaiminį dabarties pranašumą prieš praeitį. Straussso nuomone, tikėjimas dabarties filosofijos pranašumu yra filosofinė klaida, atsirandanti iš noro mėgdžioti mokslininkus. Modernieji filosofai jaučiasi pranašesni už ankstesnių laikų filosofus, panašiai kaip dabartiniai fizikai jaučiasi pranašesni už ankstesnių laikų fizikus. Straussso pažiūras interpretuojančio Davido Janssenso žodžiais, modernieji filosofai mano, kad „...praeitis negali suteikti dabarties problemų sprendimo. Atsakymas į klausimą, kaip tvarkytis su galutine laisve, gali būti surastas tik dabartyje“ (Janssens 2008: 98). Šis modernus įsitikinimas tapo pagrindiniu visos vėlesnės Straussso filosofijos kritikos objektu.

Jo nuomone, klasikiniai filosofai užduodavo klausimą „Kas yra geras gyvenimas?“, o ne klausdavo apie dabarties žmogui gerą gyvenimą. Klausimas „Kas dabar yra geras gyvenimas?“ nevertas filosofinio klausimo vardo, nes klausiama apie dabartį, o ne žmogaus vertą gyvenimą. Sokratas atliko ne sociologinę Atėnų gyventojų apklausą gero gyvenimo klausimais, bet klausė apie žmogaus vertą gyvenimą. Prabėgę du tūkstantmečiai negarantuoja geresnio atsakymo į šį klausimą. Sokrato klausimas siūlo į žmogaus gyvenimą žvelgti iš amžinybės perspektyvos. Tai vis iš naujo užduodamas klausimas, į kurį negali atsakyti mokslo pažanga. Apie gerą gyvenimą klausiantis filosofas negali manyti, kad mokslo pažanga užtikrina geriausią atsakymą. Jaunasis Straussas yra įsitikinęs, kad norint atsakyti į gero gyvenimo klausimą reikia sugrįžti prie klasikinių filosofų perspektyvos. Jo nuomone, Sokratas, Platonas ir Aristotelis apie gerą gyvenimą mąstė geriau negu dabarties filosofai.

Kaip jau buvo minėta, Straussso istorizmo kritika paradoksaliai sureikšmina istoriją. Kritikuodamas istorizmą, jis siūlo dabartį apmąstyti iš klasikinės filosofijos perspektyvos. Tai reiškia, kad prasmingą filosofijos formą jis randa ne dabartyje, bet praeityje. Platonas savo olos alegorija norėjo pasakyti, kad nefilosofuojančio žmogaus gyvenimas panašus į olos šešėlius ant sienos matančio kalinio gyvenimą. Straussso nuomone, modernieji filosofai Platono oloje išsikasė dar vieną olą, kurioje mato tik šešėlių šešėlius. Jeigu kuris nors moderniosios olos kalinys atsistotų norėdamas pamatyti šviesą, kaip siūlė daryti Platonas, jis pamatytų ne šviesą, bet šešėlius. Nors modernieji filosofai bandė įveikti klasikinės filosofijos prietarus, tačiau tik vienus prietarus pakeitė kitais. Norint sugrįžti į Platono aprašytą olą, t. y. į „natūralų filosofinį nežinojimą“, dabar pirmiausia reikia ištrukti iš modernių prietarų olos. Iš šios olos į pirmąją galima patekti tik per istorinius filosofijos tyrinėjimus. Norint atsakyti į Sokrato klausimą „Kaip žmogus turi gyventi?“ reikia mąstyti ne tik apie dabartį. Norint atsakyti į šį klausimą, pirmiausia reikia mąstyti apie prigimtį.

Strausso antrosios olos metafora gali būti perskaityta moralės filosofijos požiūriu. Dabartis būtinai reikalauja dėmesio praeičiai ir ateičiai, tačiau ji negali atsakyti į Straussso iškeltus gero gyvenimo klausimus. Stebina tai, jog atmesdamas modernųjį istorizmą, jaunasis Straussas atsisako jo moralinio vertinimo. Jo konspektyvizmo, dabartizmo ir istorizmo kritika yra visiškai atskirta nuo moralės. Straussso tyrinėtojai seniai kalba apie jo menką dėmesį moralės filosofijai. Žinant, kad Straussas didžiausių nuopelnų turi politinės filosofijos srityje, tai yra stebinantis dalykas. Shadia Drury neabejotinai perdeda kalbėdama apie Straussso

„panieką moraliai doram žmogui“ (Drury 2005: 105), tačiau ji tikrai teisi pripažindama jo didesnę domėjimąsi filosofija, o ne morale. Savo ankstyvuosiuose darbuose Straussas atvirai užduoda moralinę prasmę turinčius klausimus: „Kaip aš turėčiau gyventi?“, „Kas yra geras gyvenimas?“, tačiau į juos neieško atsakymo. Jis filosofiją ir moralę suvokia kaip du skirtingus dalykus, iš kurių jam visada artimesnė yra pirmoji. Pripažįsta, kad filosofija ir religija yra du svarbiausi žmogaus savivoką formuojantys veiksniai, tačiau nerodo jokio didesnio dėmesio moralei. Susidaro įspūdis, kad, kalbėdamas apie religiją, jis jaučiasi kalbą apie moralę. Tačiau to paties negalima pasakyti apie jo požiūrį į filosofiją. Kalbėdamas apie filosofiją, jis nesijaučia savaime kalbą apie moralę. Jaunojo Strausso 1930–1932 metų darbuose galima rasti užuominų apie reliatyvizmo ir nihilizmo poveikį moralei, tačiau šių užuominų negalima vadinti moralės filosofija. Jis kalba apie moderniosios epochos žmonių pasimetimą („mes nežinome, kas yra teisinga“ (Strauss 2013a: 451–452), tačiau nuolatos vengia didesnio sąlyčio su morale.

Ką reiškia moralės užmarštis?

Atsisakydamas plačiau diskutuoti moralės klausimais, Straussas kartu atsisako aptarti svarbų istorizmo kritikos aspektą. Jo konspektyvizmo, dabartizmo ir istorizmo kritika neturi moralinio matmens. Nė vienas iš Strausso nurodomų „-izmų“ nėra aptariamas moralės filosofijos požiūriu. Jis kritikuoja istorizmo poveikį moderniajai filosofijai, tačiau vengia plačiau kalbėti apie jo santykį su morale. Paulas Nortonas teisingai sakydamas, kad Straussas labiau rūpinasi filosofija, o ne morale (Norton 1981: 152).

Jaunasis Straussas mano, kad filosofinis gyvenimas iš esmės skiriasi nuo moralei įsipareigojusio žmogaus gyvenimo. Jo nuomone, filosofas negali imtis moralinių vertinimų. Jis nė žodžiu neužsimena apie kokius nors transcendentalinius moralės elementus. Straussas studijavo pas vokiečių neokantininkus Hermanną Coheną ir Ernstą Cassirerį, tačiau po pažinties su Edmundo Husserlio ir Martino Heideggerio darbais nuo jų nutolo. Tai buvo gana keistas nutolimas. Atsiribodamas nuo Cassirerio, jis priekaištavo dėl abejingumo moralei, tačiau ir pats jai buvo abejingas.

Jaunojo Strausso samprotavimai apie „dabarties intelektualinės situacijos“ poveikį religijai gali būti aiškinami kaip samprotavimai apie dabarties poveikį moralei. Tai viena iš šio autoriaus minties ypatybių. Samprotavimus apie moralę jis pakeisdavo samprotavimais apie filosofiją ir religiją. Be moralinės orientacijos jaunasis filosofas nebūtų galėjęs klausti apie gerą gyvenimą, tačiau jis atsisakė gilintis į moralės filosofiją. Nietzsche šiuo požiūriu buvo teisingas sakydamas, kad „moralinis sprendinys panašus į religinį tuo, kad jis paremtas tikėjimu tokiomis realybėmis, kurių nėra“ (Nietzsche 1991: 534). Straussas moralės klausimus sieja su religija, o ne filosofija. Jis moralę suvokia kaip nuo filosofijos ar religijos priklausomas sritis, tačiau iš antrosios tikisi didesnės pagalbos.

Straussas nori moderniuosius filosofus išvaduoti iš per didelio pasitikėjimo savimi ir išvesti į Sokrato filosofinio nežinojimo situaciją. Tai padaro be moralės pagalbos. Jis piktinasi filosofijos nuosmukiu, bet yra įsitikinęs, kad filosofas turi vengti moralinio vertinimo. Menkas Strausso dėmesys moralės filosofijai rodo vieną svarbų jo istorizmo kritikos aspektą. Jis užduoda

gero gyvenimo klausimus, bet vengia į juos atsakyti moralės filosofijos kalba. Šį mąstytą pažiūrą aspektą galima apibūdinti kaip moralės vengimą. Straussas nefilosofuoja anapus gėrio ir blogio, kaip apie tai kalba Drury, tačiau tikrai yra įsitikinęs filosofinio gyvenimo būdo pranašumu prieš morale grindžiamą gyvenimą. Sunku aiškiai suprasti, ar jis atmeta moralizuojančią filosofiją, ar vengia moralės filosofijos. Tačiau nėra abejonės, kad jo 1930–1932 metų darbai jau rodo vėlesnei kūrybai būdingą menką domėjimąsi moralės filosofija. Negalima sakyti, kad Straussas abejingas moralei. Jis tiesiog geriau jaučiasi aptardamas filosofijos ir religijos, o ne moralės filosofijos klausimus.

Jaunąjį Straussą akina per stipri meilė filosofijai. Ši meilė išstumia bet kokį didesnį domėjimąsi moralės filosofija. Ieškodamas atsakymo į gero gyvenimo klausimus, Straussas pasirenka filosofinių, o ne moralinių apmąstymų kelią. Nesibaigiančiu tiesos ieškojimu pagrįsta filosofija nesuderinama su moraliniu išpareigojimu. Straussas gina viską ginčijančią, o ne moraliai išpareigojančią filosofiją. Jo netraukia atsakymų į moralės klausimus ieškojimas, nes tai jam atrodo kaip pernelyg dogmatiškas užsiėmimas. Jis mieliau ieško kelio iš dviejų filosofijos olių, ir būtent ši veikla jį padaro mažai jautrų moralei. Straussą žavi ne moralės subjekto apsisprendimas, bet nesibaigiantis tiesos ieškojimas. Filosofijos kaip nesibaigiančios diskusijos idėja jį labiausiai tolina nuo moralės. Straussui nepatinka, kad moralės subjektas turi apsispręsti nelaukdamas filosofinių diskusijų pabaigos.

Jo kritikuojamas konspektyvizmas, dabartizmas ar istorizmas negali būti suvokiami kaip svarbios moralės kliūtys. Kadangi moralės subjekto nesužlugdo tironiška politinė

valdžia, ekonominis skurdas ar kultūros ydos, tai jo negali sužlugdyti ir trys jaunojo Strausso nurodomi „izmai“. Tam tikra moralės subjekto pažiūrų dalis visada yra nepriklausoma nuo nusistovėjusių elgesio normų ir taisyklių. Jaunasis Straussas piešia dramatišką dabarties kultūros vaizdą, tačiau kalba apie intelektualinę, o ne moralinę situaciją:

Taigi, mes visiškai nežinome, kam esame laisvi, nežinome, kam gyvename, kokia tiesa ir koks gėris mums gali suteikti sutarimą su savimi. *Mūsų laisvė yra radikalaus nežinojimo laisvė.* Dabarties intelektualinę situaciją apibūdina mūsų visiškai nežinojimas, nieko žinojimas (Strauss: 2013a: 447).

Jaunojo Strausso nuomone, prasidėjusi nuo „natūralaus nežinojimo“ filosofija vystėsi link „radikalaus nežinojimo“, kuri moderniaisiais laikais sukuria per didelį sukaupotą informacijos kiekį. Straussas nori filosofiją sugrąžinti į sokratinio nežinojimo situaciją, kai vyravo ne dogmatiškas tikėjimas modernios filosofijos pranašumu, o žinojimas apie nežinojimą. Eidamas šiuo keliu, jis kartu nori išvengti bet kokio glaudesnio sąlyčio su moralės filosofija. Nesibaigiantis filosofinės tiesos ieškojimas jam neleidžia rodyti moralinių išpareigojimų. Jis yra įsitikinęs pradinių filosofo ir moralės subjekto intencijų skirtumu. Moralės subjektas negali laukti filosofinių diskusijų pabaigos, tačiau privalo veikti. Jaunojo Strausso nedomina veiksmas. Jo simpatijos yra nesibaigiančio tiesos ieškojimo pusėje. Nors jo negalima vadinti amoralistu, kaip tai daro Drury, jis nuolatos balansuoja ties amoralizmo riba. Su klasikinės filosofijos pagalba kritikuodamas istorizmą, Straussas priverstas vengti moralės, kuri jo paties susiformuotos filosofijos sampratos kontekste neišvengiamai pradeda prilygti dogmatizmui.

Jaunojo Strausso darbai rodo jo vėlesnėje kūryboje išryškėjusį moralės autonomijos atmetimą. Ši jo pažiūrų aspektą gerai padeda suprasti Danielio Tanguay tyrinėjimai: „Moralė negali išspręsti žmogaus gyvenimo tikslų problemos. Ji prasmę gali įgyti tik būdama papildyta kažko anapus jos ir ją grindžiančio“ (Tanguay 2007: 168). Skirtingai negu Kantas, Straussas mano, kad moralė nėra autonomiška žmogaus gyvenimo sritis – jai reikia filosofijos ir religijos pagalbos. Nuo jaunystės dienų

suvokdamas filosofijos ir religijos nesuderinamumą, tačiau kartu nepripažindamas moralės autonomijos, jis negali imtis moralinės istorizmo kritikos. Anot Strausso, filosofas negali būti moralinis vertintojas. Jis neneigia filosofijos reikšmės moralei, tačiau negali ir nenori kalbėti apie jos kokią nors priklausomybę nuo moralės. Būtent todėl moralės nėra tarp istorizmo kritikai naudojamų argumentų. Šio argumento neleidžia modernybės kritikai jo pasirinkta filosofijos samprata.

LITERATŪRA

Drury, S. B., 2005. *The Political Ideas of Leo Strauss*. London: Palgrave Macmillan.

Janssens, D., 2008. *Between Athens and Jerusalem. Philosophy, Prophecy, and Politics in Leo Strauss's Early Thought*. Albany: State University of New York Press.

Meier, H., 2006. The History of Philosophy and the Intention of The Philosopher. Reflections on Leo Strauss. In *Leo Strauss and the Theologico-Political Problem*. Translated by M. Brainard. New York: Cambridge University Press.

Nietzsche, F., 1991. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis.

Nietzsche, F., 1996. Apie Istorijos žalą ir naujingumą. In *Kultūra ir istorija*. Vertė T. Sodeika. Vilnius: Gervėlė.

Norton, P., 1981. Leo Strauss: His Critique of Historicism. *Modern Age*, Spring: 143–154.

Strauss, L., 1965. *Spinoza's Critique of Religion*. Translated by E. M. Sinclair. New York: Schocken.

Strauss, L., 1988. *Persecution and the Art of Writing*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Strauss, L., 2013a. Die geistige Lage der Gegenwart. In *Gesammelte Schriften*. Band 2: *Philosophie und Gesetz – Frühe Schriften*, eds. Heinrich Meier, Wiebke Meier. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler Verlag.

Strauss, L., 2013b. Religiöse Lage der Gegenwart.

In *Gesammelte Schriften*. Band 2. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler Verlag.

Strauss, L., 2013c. Besprechung von Julius Ebbinghaus, Über die Fortschritte der Metaphysik. *Gesammelte Schriften*. Band 2. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler Verlag.

Strauss, L., 2013d. Der Konspektivismus. *Gesammelte Schriften*. Band 2. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler Verlag.

Strauss, L., 2008. 1932 metų lapkričio 17 dienos laiškas Gerhardui Krügeriui. In Leo Strauss. *Gesammelte Schriften*. Band 3: *Hobbes' politische Wissenschaft und zugehörige Schriften – Briefe*, eds. Heinrich Meier, Wiebke Meier. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler Verlag.

Strauss, L., 2014. Leo Strauss on Social and Natural Science: Two Previously Unpublished Papers. *The Review of Politics* 76.

Strauss, L., 2006a. The Living Issues of German Postwar Philosophy. In *Leo Strauss and the Theological-Political Problem*, ed. Heinrich Meier. Cambridge: Cambridge University Press (sud.).

Strauss, L., 2006b. Reason and Revelation. In *Leo Strauss and the Theological-Political Problem*, ed. Heinrich Meier. Cambridge: Cambridge University Press.

Tanguay, D., 2007. *Leo Strauss. An Intellectual Biography*. Translated by Christopher Nadon. New Haven and London: Yale University Press.

A CRITIQUE OF HISTORICISM WITHOUT MORALITY

Alvydas Jokubaitis, Linas Jokubaitis

Abstract. The aim of the article is to reveal the roots of Leo Strauss's indifference towards moral philosophy. The works written by the philosopher from 1930 to 1932 reveal the close connection between his critique of modern philosophy and historicism. The analysis of the relationship between these two critiques allows us to provide an explanation of Strauss's indifference towards moral philosophy. In his critique of historicism Strauss refuses to give moral evaluations, because taking a firm moral stance is incompatible with his understanding of what philosophy is. According to his understanding philosophy is an unfinishable ascent towards wisdom, an activity free of any moral commitments. Such a conception of philosophy is the reason behind the one-sidedness of his critique of historicism. Strauss takes for granted that morality is not an autonomous sphere of human life and that it has to be supported by religion and philosophy. Since his early writings he defended the position that religion is incompatible with philosophy. However, by denying the autonomy of morality, he denied the possibility of developing a moral critique of historicism. Strauss does not deny the importance that philosophy has for morality. However, he cannot speak about the influence that morality has on philosophy. For this very reason he does not use moral arguments. Such a way of criticizing historicism would be incompatible with his understanding of philosophy.

Keywords: Leo Strauss, historicism, philosophical progress, moral philosophy

Iteikta 2017.05.08

Priimta 2017.06.12